

Resum

La institucionalització política del primer terç del segle xx, que inicialment es concretà en la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) i posteriorment en la Generalitat republicana (1931-1939), tingué unes repercussions extraordinàries en l'àmbit de la historiografia. Per primer cop d'ençà del segle xviii hi hagué unes instàncies públiques autòctones que promogueren la creació d'entitats culturals dedicades a l'estudi i a la investigació sistemàtica de la història de Catalunya, entre les quals destaca l'Institut d'Estudis Catalans (1907). La institucionalització mancomunatària consagrà l'hegemonia cultural del noucentisme i, doncs, també d'una historiografia que es basava en els pressupòsits bàsics d'aquest moviment. L'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) i la resistència política i cultural que li féu front comportaren un canvi substancial que possibilità la proclamació de la República catalana (1931) i el posterior reconeixement d'un govern autònom, la Generalitat de Catalunya. La nova instància de poder comportà també l'ascensió d'un nou nucli intel·lectual (en el qual els historiadors tingueren un paper central), format en la lluita antidictatorial, amb uns propòsits clarament diferents dels que defensaren els seus predecessors noucentistes, per més que alguns d'aquests intel·lectuals i historiadors republicans haguessin participat també del moviment noucentista. Així, emergí una nova concepció, progressista, de la mateixa història, es reforçà l'escrupolositat científica, es partí de nous plantejaments i s'abordaren noves èpoques i nous àmbits d'investigació.

Abstract

The creation in the first third of the XXth century of political institutions such as the Mancomunitat (Commonwealth) of Catalonia (1914-1923) and then the Generalitat under the Republic (1931-1939) had extraordinary repercussions on the field of Historiography. For the first time since the XVIIIth century Catalonia had autochthonous public bodies that promoted

cultural organisations devoted to study and systematic research into the history of Catalonia, most notably the Institut d'Estudis Catalans (Institute of Catalan Studies) (1907). The setting up of the Mancomunitat ensured the cultural hegemony of *noucentisme* and of a study of history based on the fundamental assumptions of the movement. The coming to power of the dictator Primo de Rivera (1923-1930) and the political and cultural resistance to it brought about a substantial change, which made the proclamation of the Catalan Republic (1931) and the subsequent recognition of an autonomous government, the Generalitat of Catalonia, possible. The new organs of power were accompanied by the rise of a new intellectual nucleus (in which historians played a central role), formed in the struggle against the dictatorship, with aims that were quite different from those defended by their *noucentista* predecessors. This was so even though some of these Republican historians and intellectuals had also taken part in the *noucentista* movement. A new progressive concept of history itself emerged, scientific rigour was reinforced, new starting-points were posed and new epochs and areas of research were tackled.

1. Historiografia i institucionalització políticocultural

La institucionalització política del primer terç del segle xx, que inicialment es concretà en la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) i posteriorment en la Generalitat republicana (1931-1939), tingué unes repercussions extraordinàries en l'àmbit de la historiografia. Per primer cop d'ençà del segle xviii hi hagué unes instàncies públiques autòctones que promogueren la creació d'entitats culturals dedicades a l'estudi i a la investigació sistemàtica de la història de Catalunya, entre les quals destaca l'Institut d'Estudis Catalans (1907). La institucionalització mancomunatària consagrà l'hegemonia cultural del noucentisme i, doncs, també d'una historiografia que es basava en els pressupòsits bàsics d'aquest moviment. L'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) i la resistència política i cultural que li féu front comportaren un canvi substancial que possibilità la proclamació de la República catalana (1931) i el posterior reconeixement d'un govern autonòmic, la Generalitat de Catalunya. La nova instància de poder possibilità també l'ascensió d'un nou nucli intel·lectual (en el qual els historiadors tingueren un paper central), format en la lluita antidictatorial, amb uns propòsits clarament diferents dels que defensaren els seus predecessors noucentistes, per més que alguns d'aquests intel·lectuals i historiadors republicans haguessin participat també del moviment noucentista. Així, emergí una nova concepció, progressista, de la mateixa història, es reforçà l'escrupolositat científica, es partí de nous plantejaments i s'abordaren noves èpoques i nous àmbits d'investigació.¹

1. Una anàlisi més detallada de la historiografia d'aquest període i de la major part del segle xx, l'he fet a *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, Catarroja-Barcelona, Ed. Afers, 2003. N'hi ha una versió electrònica més extensa a www.tdcat.cesca.es

2. El noucentisme historiogràfic

Noucentisme i institucionalització mancomunatària han esdevingut sinònims.² Un bon nombre d'historiadors participaren activament en aquest procés i, col·lectivament, arribaren a tenir-hi un paper protagonista. En aquest sentit, només cal recordar que el mateix IEC, fins a l'ampliació de 1911, no fou sinó un centre dedicat a la recerca i divulgació històrica i que, al llarg del primer terç del segle xx, la Secció Històrico-Arqueològica en fou considerada com la secció «fundadora», la que tingué més recursos i la que gaudí de major projecció internacional.³ No ha de sobtar, doncs, que el terme «noucentisme historiogràfic» hagi pres volada aquests darrers temps, en què s'ha pogut abordar, d'una manera més específica i detallada, la història de la historiografia catalana contemporània.

2.1. *Característiques generals*

A part de la seva vinculació amb el procés d'institucionalització cultural engegat per la Mancomunitat, quines altres característiques serien les pròpies d'aquest corrent? Un dels trets més rellevants fou, sens dubte, aprofundir la línia ja marcada pels seus predecessors positivistes de finals del xix d'unir la reivindicació d'una cultura i una historiografia desprovincianitzada amb una major exigència de rigor científic. Així, la lluita contra la situació de diglòssia i la defensa de la normativa lingüística de l'IEC foren dos punts definitoris del col·lectiu, per bé que es manifestaren de manera molt ambigua encara entre alguns dels membres fundadors. No ha de sobtar, doncs, que aleshores s'explicités més nítidament quin era l'àmbit territorial propi de la llengua i la cultura catalanes, i que un terme com «països catalans» o d'altres de sinònims es trobin sovint en els escrits de l'època —encara que, naturalment, no com a fórmula sistematitzada del concepte, cosa que no es produí fins a l'obra de Joan Fuster. La desprovincianització cultural i el major grau de consciència nacional van dur a una major connexió amb Europa i això alimentà un sentiment cosmopolita. La vocació internacional anà més enllà d'una simple aspiració programàtica i va aconseguir prendre algunes concrecions. De cara a l'exterior, l'Institut d'Estudis Catalans va aconseguir el reconeixement internacional de la comunitat científica catalana com a tal. Una fita (en la qual els historiadors jugaren un paper clau) que s'afirmà amb l'assistència a congressos internacionals i que culminà amb l'admissió de l'Institut a la Unió Acadèmica Internacional (1923). El canvi experimentat en relació amb l'etapa final del segle xix, doncs, fou qualitativament i quantitativament espectacular, però això no ens ha de dur a negligir el fet que alguns punts fonamentals del programa noucentista partien ja del moviment renaixentista de la

2. Vegeu l'apartat «Mancomunitat i noucentisme» que vaig redactar per a A. BALCELLS (dir.), *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Ed. Proa, Barcelona, 1996, ps. 436-438.

3. A. BALCELLS i E. PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, Catarroja-Barcelona, Ed. Afers-IEC, 2002.

centúria anterior, com ara la noció d'independència cultural que ja postulà Joaquim Rubió i Ors al pròleg de les seves *Poesies* (vol. I, 1839-41, Barcelona, 1888). Ni tampoc no s'ha de menysprear el fet que el modernisme constituí, durant la darrera dècada del segle XIX, un pas decisiu en l'orientació desprovincianitzadora i cosmopolita, com han remarcat diferents estudiosos, entre els quals Joan Lluís Marfany.⁴ Remarcar aquests elements de continuïtat no rebaixa la importància de la ruptura ideològica del nou-cents en relació amb el vuit-cents i contribueix a evidenciar una altra de les característiques generals del moviment noucentista: el seu antiromanticisme. Efectivament, els noucentistes es definiren també per oposició als seus predecessors romàntics. Així, aprofundiren encara més la crítica iniciada ja pels «positivistes tardans» de les darreres dècades del XIX. Aquesta actitud, enllà de consideracions estrictament estètiques i culturals, responia, en el fons, a una voluntat de fer creu i ratlla amb el que havia estat la política del segle anterior, judicada globalment com un fracàs que culminà amb la pèrdua de les darreres colònies espanyoles el 1898. Naturalment, l'atac implacable als predecessors era també una exigència inevitable si el nou moviment es volia erigir en nova elit intel·lectual. Així, doncs, els historiadors noucentistes tendiren a marcar una divisió taxativa en relació amb llurs col·legues romàntics del segle anterior, que en ocasions esdevingué crítica implacable. La desautorització de Víctor Balaguer fou general, es començà a destriar els elements llegendaris o falsejats de les cròniques medievals i de les principals fonts escrites, i s'inicià una sistemàtica i veritable depuració historiogràfica.⁵ També a diferència de llurs antecessors romàntics i positivistes, els historiadors noucentistes abordaren nous àmbits i períodes d'estudi. El passat medieval es va mantenir encara com l'àmbit d'anàlisi privilegiat, ja que segons la consideració d'Antoni Rubió i Lluch era el «període nacional». No obstant això, també es produí una obertura als temps moderns, que es pot constatar amb l'aparició d'una secció fixa dedicada al període en els *Anuaris* de l'Institut o amb els treballs d'alguns dels membres destacats del grup, com ara Ferran de Sagarra, que centrà molts dels seus estudis en la guerra dels Segadors, en la de Successió i en el conflicte carlí. Així mateix, el conreu de la història de l'art, del dret i de la literatura van experimentar un creixement extraordinari. Pel que fa a l'art medieval, es recuperaren les pintures murals romàniques gràcies a la iniciativa de Josep Pijoan i es va poder elaborar una primera teorització global sobre l'origen del romànic català, obra de Josep Puig i Cadafalch. On els avenços encara foren potser més espectaculars fou en el terreny arqueològic (propiciats pel fet de poder disposar d'importants fons públics per finançar les excavacions), que estimularen l'interès per la prehistòria i el món antic. En poc temps, es van poder conèixer molts períodes del passat més remot que eren completament desconeguts i s'arribà a una sistematització de la prehistòria gràcies a l'obra de Pere Bosch Gimpera (que comprengué no tan sols les terres catalanes, sinó tota la Península ibèrica, Portugal inclòs). Al mateix temps, s'aconseguí un conei-

4. J. L. MARFANY, *Aspectes del modernisme*, Barcelona, Ed. Curial, 8.ª ed. 1980.

5. Sobre les crítiques fetes a Balaguer, vegeu R. GRAU, «Víctor Balaguer i la cultura històrica dels saltataulells», *L'Avenç*, 262, oct. 2001, p. 27-35.

xement notabilíssim de l'assentament grec d'Empúries, cosa que, com ha remarcat Alexandre Cirici i Pellicer, alimentà «el gran mite noucentista de la Catalunya grega».⁶ De fet, aquest mite tenia molt a veure amb la idea de classicisme, tan grata als noucentistes. Els servia d'inici d'un cicle històric de llarg abast que, com ha remarcat Albert Balcells, partia d'una primera influència clàssica exterior (la Catalunya grega) per culminar, segles després, en una nova classicitat medieval plenament catalana (el domini català de la Mediterrània i, de manera ben significativa, de la mateixa Grècia).⁷ En aquest cicle, el romànic era la primera manifestació d'una cultura pròpia que aleshores ja despuntava i que prengué la seva eclosió amb el gòtic, que s'expandí enllà de la mar. D'ací la consideració del període medieval com a període nacional, és a dir, d'expansió política i cultural, fàcilment equiparable a les idees d'«imperialisme» i de difusió de la «civilitat» pregonades pel nou-cents. Aquest cicle de llarg termini es tancava amb la modernitat més immediata, moment de l'assumpció de la «nova classicitat» defensada pel noucentisme, un cop superades les preteses indeterminacions del vuit-cents i la suposada llarga «decadència» dels segles anteriors (que ha estat impugnada per la historiografia actual).

2.2. Els «noms propis» del moviment

Un cop establerts, a grans trets, els eixos bàsics del noucentisme historiogràfic, quins serien els membres més significatius del grup? Cal advertir, d'entrada, que a l'hora de parlar d'«escola», «corrent» o «moviment» ens movem dins una abstracció i que, per tant, difícilment un determinat historiador «concret» respon plenament a totes les característiques del grup. I encara que n'assumeixi moltes, d'aquestes característiques, en un moment determinat de la seva vida, en d'altres moments anteriors o posteriors pot haver-se identificat amb d'altres corrents ben diferents o haver reeixit a construir una proposta eclèctica i personal.⁸

Havent establert aquesta precisió d'entrada, els noms dels principals integrants d'aquest corrent cal cercar-los, sobretot, en les institucions de caràcter historiogràfic que es fundaren durant tot el període d'hegemonia noucentista, que coincideix (perquè la possibilita) amb el de la construcció de l'estat mancomunitari: fonamentalment l'Institut i els Estudis Universitaris Catalans. Alguns estudiosos, com Ramon Grau, han fet una distinció entre el primer grup dels «mestres fundadors» de les institucions al·ludides (significativament els fundadors de l'IEC) i un altre grup, els seus deixebles, la «segona generació de l'Institut», dita també «generació de la Solidaritat» o «ge-

6. A. CIRICI, «Els estudis sobre art», dins F. SOLDEVILA (dir.), *Un segle de vida catalana*, vol. II, Barcelona, Ed. Alcides, p. 1458-1468.

7. *Història de l'Institut...*

8. La majoria dels noms citats en aquest apartat i al llarg de l'article tenen una veu pròpia al *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, dirigit per Antoni Simon i codirigit per Jordi Casassas i Enric Pujol.

neració de 1917 (segons la definició de Jaume Vicens Vives).⁹ En el primer grup dels «mestres fundadors» cal esmentar: Miquel dels Sants Oliver, Joaquim Miret i Sans, Guillem M. de Brocà, Antoni Rubió i Lluch, Josep Puig i Cadafalch, Jaume Massó i Torrents, Pere Coromines i Josep Pijoan. Pel que fa als deixebles, de la «segona generació de l'Institut», destaquen: Ramon d'Alòs-Moner, Joaquim Folch i Torres, Agustí Duran i Sanpere, Manuel de Montoliu, Jordi Rubió i Balaguer, Francesc Martorell, Ramon d'Abadal, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls Taberner, Manuel Reventós, Pere Bosch Gimpera i Ferran Soldevila. Entre aquests dos grups també s'hi podrien afegir d'altres noms vinculats a l'IEC, com ara Joaquim Botet i Sisó, Ferran de Sagarra i de Siscar o Josep Gudiol i Cunill. Al costat d'aquest blocs d'historiadors professionalitzats, encara caldria consignar també aquells que no tingueren aquesta activitat com a principal, però que feren aportacions substancials a la historiografia. És el cas dels principals dirigents polítics o culturals de la Mancomunitat: Enric Prat de la Riba, Eugeni d'Ors, Jaume Bofill i Mates o Francesc Cambó; i també d'Alexandre Galí. No hi han de faltar tampoc els escriptors, com Lluís Bertran Nadal i Canudas o Agustí Calvet, «Gaziel»; ni, molt menys, pensadors de la categoria de Joan Crexells. Enllà de la lògica de les generacions, el grup d'historiadors noucentistes fou la primera escola historiogràfica catalana que va ésser integrada dins d'un programa cultural de govern autòcton. Gràcies al finançament públic, va poder comptar amb uns mitjans insòlits fins aleshores: institucions pròpies ben dotades, òrgans d'expressió propis, una política editorial precisa, etc..., cosa que va possibilitar que arribés a definir un veritable programa de treball i uns principis metodològics compartits. La seva vinculació amb l'estat regional féu que les seves formulacions anessin molt més enllà dels cercles erudits de Barcelona i s'estenguessin, amb més o menys èxit, arreu dels territoris catalans, fins i tot més enllà de l'àmbit competencial mancomunitari. D'ací que la llista dels que es poden adscriure a un noucentisme historiogràfic no s'hagi de reduir als que operaven a Barcelona o al Principat. Naturalment, la gran ciutat feia de capital: aglutinava gent d'arreu, era la seu de les institucions i dels principals fons bibliogràfics, acollia el que podríem titllar de «nucli dur» de la intel·lectualitat del país, tenia una vida cultural complexa, les redaccions dels principals diaris, etc.... I, naturalment, aquesta capitalitat no afectava només la Catalunya estricta, sinó que s'estenia al conjunt dels territoris catalans. Aquest fet, però, no ha de servir per negligir, com es fa massa sovint, els altres nuclis on despuntaren col·lectius d'estudiosos o individualitats prou notables, com Girona, Reus, Vic, Lleida, Terrassa, Tarragona, Manresa, Castelló de la Plana, València, Mallorca o Perpinyà...

2.3. *L'abast territorial*

Pel que fa a les Illes Balears i Pitiüses, cal remarcar que el contacte amb els nuclis noucentistes fou molt evident, fins al punt que alguns dels noms més destacats arribaren a desenvol-

9. Vegeu la veu «neoromanticisme», dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Ed. 62, Barcelona, 1992.

lupar la seva activitat principal a Barcelona. Entre els més importants cal citar Miquel dels Sants Oliver, Rafael Ballester, Miquel Ferrà, Guillem Forteza, Joan Estelrich, Antoni M. Alcover, Benet Pons i Fàbregues, Lluís Martí, Miquel Bordoy, Joan Pons Marquès, Pere Oliver Domenge, Josep Sureda Blanes... Una estudiosa com Isabel Graña ha parlat d'una «generació del 1917» també entre la intel·lectualitat mallorquina, fortament influïda pel noucentisme i obertament catalanista; un grup que arribà a prendre una concreció institucional: l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923), la qual jugà un paper clau en la recuperació de la cultura i la llengua autòctones. Als noms citats encara caldria afegir-hi el puixant nucli d'erudits menorquins, on destaca la figura de Francesc Hernández Sanz. En el cas del País Valencià, també es pot parlar d'un important impacte (més del que s'ha dit fins ara) de les inquietuds noucentistes, que ja havia estat apuntat per Manuel Sanchis Guarner i que s'evidencià amb la creació de noves entitats i revistes com *València Nova* (1906), *Lo Crit de la Pàtria* (1907), *Renaixement* (1908), *Terra Valenciana* (1908) o *Patria Nova* (1915).¹⁰ El fenomen, segons el mateix Sanchis Guarner, «era un reflex del moviment polític de la Solidaritat Catalana, i un ressò del noucentisme, credo intel·lectual i estètic que s'imposava a Barcelona».¹¹ Malgrat la importància d'aquesta nova influència, no fou suficient com perquè es traduís en la constitució, a la capital valenciana, d'una institució d'alta cultura autòctona similar a l'IEC o que articulés la seva tasca amb el programa de l'Institut. En un principi, aquesta havia d'ésser la funció del Centre de Cultura Valenciana, que havia promogut, el 1913, el diputat Joan Pérez Lucia, però l'entitat (fundada el 1915 sota la tutela de la diputació provincial i organitzada per l'historiador Josep Martínez Aloy) mai no arribà a complir una funció similar a l' Institut barceloní, sinó que la seva actuació fou més aviat equiparable a la dels centres acadèmics tradicionals i el seu posicionament sobre el conreu científic amb la llengua pròpia va ésser també ambigu. Naturalment, això no treu que en el centre no hi haguessin, en càrrecs directius, historiadors de gran categoria, com el ja esmentat Martínez Aloy o Francesc Almarche Vázquez; o que comptés també amb d'altres importantíssimes figures clarament partidàries de les aspiracions de nou-cents i, fins i tot, vinculades al mateix IEC, com és el cas de Josep Sanchis Sivera, que fou, sens dubte, la figura principal d'aquest noucentisme historiogràfic valencià. Al marge d'aquest centre, cal esmentar també, a la mateixa ciutat de València, dues altres entitats importants en el camp de la història i l'erudició: l'Acadèmia de Sant Carles de València i la societat de bibliòfils Acció Bibliogràfica Valenciana, però que van complir una tasca més similar a les velles acadèmies que no als propòsits noucentistes. Un altre nucli important seria el dels integrants de les entitats valencianistes de principis de segle, on destacaren Miquel Duran i Tortajada, Eduard Martínez Ferrando, Faustí Barberà, Enric Navarro i Borràs o Jesús Ernest Martínez Ferrando —alguns dels quals, posteriorment,

10. Per elaborar aquesta part dedicada al País Valencià, vaig comptar amb l'ajut de Mateu Rodrigo Lizondo, a qui des d'ací vull agrair la seva contribució.

11. M. SANCHIS GUARNER, «L'evolució de la llengua literària dels escriptors valencians de la Renaixença», *Criterion*, núm. 17, Barcelona, 1963, p. 69.

com veurem, foren els puntals de l'autonomisme republicà—. En canvi, a Castelló de la Plana sí que en aquell període arribà a quallar una institució més afí als principis del nou-cents: la Societat Castellonenca de Cultura, amb personalitats com Àngel Sánchez Gozalbo, Manuel Betí, Joan Porcar o Lluís Revest.

La mancança d'una institucionalització cultural ben dotada amb cabals públics que abastés el conjunt del País Valencià i l'absència d'un programa cultural nacionalitzador comú arreu d'aquest territori, derivades de la inexistència d'un govern mancomunal —o la seva decidida inclusió, ni que fos de manera soterrada, dins del desplegat per la Mancomunitat catalana, com succeí amb les Illes o Andorra— i d'una consciència nacional clara per part de la classe dominant (com passava també en el cas mallorquí) fa que, si s'aplica un criteri excessivament rigorista, no es pugui parlar pròpiament d'un «noucentisme valencià» institucionalitzat; però sembla fora de dubte la influència notable que aquest corrent va tenir arreu del País Valencià. Encara que l'impacte es reduí a nuclis culturalitzats i «minoritaris», va jugar un paper decisiu en l'assumpció d'un major grau de consciència nacional, ja que constituí el llevat d'on sorgí el puixant valencianisme autonomista del període republicà. I és que potser fóra excessiu esperar que nuclis com la ciutat de València de l'època poguessin mobilitzar un contingent intel·lectual i humà similar al d'una Barcelona que s'havia erigit, ja aleshores, en un centre puixant de l'Europa mediterrània occidental.

A les terres de la Catalunya del Nord, la constitució de l'estat regional mancomunitari propicià el que es coneix com a «segona renaixença», que es perllongà fins al 1921, malgrat les desavinences sorgides amb el nucli erudit barceloní durant la primera Gran Guerra a causa de l'actitud germanòfila d'alguns dels principals dirigents noucentistes. No ha de sobtar, per tant, que els més destacats historiadors nord-catalans figuressin habitualment en les principals publicacions cultes i fossin inclosos, sovint, dins el conjunt de la producció historiogràfica catalana, fins i tot quan havien escrit els seus treballs en francès. En els anuaris de l'IEC o als *Quaderns d'Estudi*, es troben freqüents referències al *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, a la *Revue Catalane* o a l'entitat editora d'aquesta darrera publicació, la Société d'Études Catalanes, que aplegà els intel·lectuals defensors de la història i la cultura autòctones. Tampoc no cal sorprendre's per l'aparició, en les publicacions esmentades, d'articles signats pels més importants historiadors de l'altra banda de l'Albera, com Joan Capeille, Pere Vidal o Josep Calmette. En el camp més específic de la història literària no es pot deixar de citar Joan Amade, Amadeu Pagès i Josep Sebastià Pons. L'impacte noucentista es féu notar també a la Franja de Ponent, ja que un dels historiadors més destacats, Miquel Joan Cabré i Aguiló, es formà, en bona part, a l'ombra de l'IEC, malgrat que després es traslladés a Madrid.

2.4. *Els límits del noucentisme*

Si fins ara hem analitzat l'extensió del moviment, des d'una perspectiva territorial i dels components humans, ens cal també veure'n els límits. En primer lloc els límits cronològics del

que en podríem dir l'hegemonia de la historiografia noucentista. Pel que fa als inicis, ja ha quedat establerta la importància que tingué per al moviment la fundació de l'Institut, el 1907, una data «fundacional» que queda reforçada pel fet que l'any anterior, el 1906, s'inicià l'aparició del *Glosari* d'Eugeni d'Ors, considerat unànimement com el punt d'arrencada del moviment noucentista. El moment precís de davallada del moviment és més polèmic. La data més clara sembla ésser el 1923, quan es proclamà la dictadura de Primo de Rivera, que marcà la fi de la Mancomunitat i la impossibilitat d'aplicar el programa cultural i cívic del noucentisme des d'una instància de poder. Naturalment això no comportà pas el final definitiu de tota expressió noucentista (que encara trobem ben viva en els anys de la postguerra), però sí de la seva hegemonia en el panorama cultural català. Una situació privilegiada que ja havia entrat en crisi, com a mínim, d'ençà del 1917 (data de la mort de Prat de la Riba i de la famosa crisi política i vaguística) i que s'havia fet especialment evident el 1920, amb l'expulsió del principal formulador del moviment, Eugeni d'Ors, dels seus càrrecs a la Mancomunitat. Sens dubte, la clara davallada s'inicià aleshores, per més que, paradoxalment, els anys 1920-23, fossin els de màxima concentració de poder mancomunal gràcies als traspassos de les diputacions provincials.

Una altra «limitació» que cal considerar són els límits de la seva influència en el si de la intel·lectualitat del moment. Naturalment durant el període d'hegemonia noucentista, per més que fos el corrent majoritari, no tot fou noucentisme historiogràfic. Durant tot aquest lapse de temps es desenvoluparen una pluralitat de tendències diverses, les mateixes, aproximadament, que es van donar en les societats europees més desenvolupades de l'època. Així, si en un extrem del ventall ideològic van persistir la vella erudició i concepcions històriques de caire tradicionalista, a l'altre, ja començaren a aparèixer, per exemple, les primeres formulacions d'un marxisme historiogràfic, que no arribà a donar fruits intel·lectuals sòlids fins a la dècada dels trenta.¹²

I encara caldria tenir present una tercera limitació: ¿quan fou el moment que les noves generacions formades en el si del noucentisme començaren un clar distanciament de les formulacions bàsiques del moviment? Joan Fuster va parlar de l'existència d'una nova generació que ell qualificà de «neonoucentista», els membres de la qual s'havien estalviat (per raons cronològiques) l'enlluernament provocat pel *Glossari* d'Ors, se sentiren atrets per problemes i per doctrines molt diferents i criticaren el noucentisme «primitiu» d'haver frustrat o de no haver realitzat el programa que havia promès.¹³

2.5. Els neonoucentistes

El gruix dels components d'aquests «neonoucentistes» provenia del que abans hem anomenat «segona generació de l'Institut». El posicionament contrari a E. d'Ors de la majoria de membres del

12. Una visió més aprofundida d'aquests sectors la vaig donar a *Història i reconstrucció nacional...*

13. J. FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Ed. Curial, 7.ª ed, 1985.

grup durant la «defenestració de Xènius» (és a dir, quan E. d'Ors fou desposseït dels seus càrrecs d'alta responsabilitat cultural dins de l'estructura del govern mancomunitari) revela un punt de ruptura irreversible, que afectava no tan sols l'estricta relació personal que matenien amb el principal formulador del moviment, sinó que afectava també una concepció diferent (i que es revelà antagònica) de la mateixa política cultural i del paper que l'intel·lectual havia de jugar en aquells moments.¹⁴ Per més que molt reveladora, aquesta dissensió no explica, per si sola, la profunditat del canvi que es produí en aquelles dates i en les immediatament posteriors. Cal tenir també presents dos condicionaments històrics fonamentals. Un d'ells és la fractura que entre les elits intel·lectuals va provocar l'intensificació de la guerra social desfermada pels volts de l'any 1920, que —com ha assenyalat Jordi Casassas— és el que, en darrer terme, explica la fundació d'Acció Catalana (fruit de l'escissió del partit fins aleshores hegemònic de tot el procés, la Lliga) i l'aparició de la Unió Socialista de Catalunya.¹⁵ Dues organitzacions on els intel·lectuals professionalitzats jugaren un destacat paper, raó per la qual el citat Casassas les considera com a dos punts de cristallització del que ell anomena «procés d'autocomprensió» d'aquest grup social. L'altre fet històric que marca un punt d'inflexió inequívoc és la supressió de la Mancomunitat feta per la Dictadura de Primo de Rivera. Això no tan sols va provocar que desaparegués la principal plataforma des d'on aplicar el programa del nou-cents, sinó que desfermà en molts intel·lectuals una actitud cada cop més crítica envers l'actuació política que havia conduït a aquella situació. La bel·ligerància anticatalana i antisocial de la primera dictadura del segle xx no va fer sinó aguditzar la posició antitètica d'un col·lectiu no pas negligible, que va acabar per adoptar una posició decidida de ruptura contra el règim monàrquic espanyol i per configurar l'embrí de l'equip intel·lectual de la Generalitat republicana.

2.6. *Uns noms ben significatius*

Per cloure aquest apartat dedicat al noucentisme historiogràfic, hem escollit uns autors, la trajectòria dels quals ens sembla ben significativa a l'hora d'il·lustrar les diferents evolucions que experimentà el moviment.

Un primer nom és el d'Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), màxim representant dels que hem qualificat de «mestres fundadors» de l'IEC. Primer president d'aquesta entitat, impulsor dels Estudis Universitaris Catalans, professor a la Universitat de Barcelona, és sense cap mena de dubte l'historiador català més important del trànsit del segle xix al xx. Fill de Joaquim Rubió i Ors i deixeble de Manuel Milà i Fontanals, féu d'home pont entre la millor tradició erudita de la Renaixença i del positivisme tardà, i les noves generacions sorgides ja en el segle xx. En

14. Per a un balanç general i actualitzat sobre el tema, vegeu l'apartat «L'afer d'Ors, 1920-21», dins *Història de l'Institut...*, p. 101-114.

15. J. CASASSAS, «La configuració del sector 'intel·lectual-professional' a la Catalunya de la Restauració», *Recerques*, núm. 8, 1978, p. 103-131.

aquest sentit, el seu mestratge fou decisiu i per això mereix ben bé l'epítet de «mestre de mestres» que li ha estat aplicat.¹⁶ Naturalment aquesta funció no hauria pogut ésser possible si la seva obra historiogràfica no tingués un gran valor metodològic, heurístic. Es pot dir que, en l'àmbit de la història literària, ell posà les bases de la concepció moderna de la disciplina. Però també féu importantíssimes aportacions en d'altres branques de la historiografia, especialment la referida al període medieval, que ell considerava com el «període nacional» per excel·lència. Pel que fa a la història cultural, els seus dos volums de *Documents per a la història de la cultura catalana mig-eval* (1908-1921) constitueixen encara avui una obra de referència obligada (d'ací la seva reedició actual, del 2000, a càrrec de l'IEC).¹⁷ Fou, però, l'estudi del domini català de Grècia la temàtica historiogràfica a la qual dedicà major nombre d'estudis (més d'una quarantena). Per bé que no arribà a poder redactar la síntesi totalitzadora d'aquest període, sí que reeixí a realitzar el *Diplomatari de l'Orient català* (publicat inicialment el 1947 i reeditat el 2001 pel mateix IEC),¹⁸ on aplegà 717 documents sobre aquest centre d'interès.

Un segon nom és el de Ramon d'Alòs-Moner (1885-1939), que rebé el mestratge directe d'A. Rubió i Lluch i que ja pertany a la segona generació de l'Institut, com la resta dels historiadors que considerarem a continuació. Cal remarcar que R. d'Alòs fou (conjuntament amb Jordi Rubió i Balaguer) el deixeble predilecte d'A. Rubió i el seu hereu intel·lectual.¹⁹ En aquest sentit, és el més acostat als pressupòsits metodològics del seu mestre. D'ací que concedeixi gran importància a la recerca documental, centri bona part de la seva investigació en la història literària, la bibliografia i la historiografia, se cenyeixi al conreu de la monografia erudita i concedeixi una atenció especial al període medieval. Tot i això, la seva concepció sobre la política cultural que calia seguir i sobre la funció de l'intel·lectual era molt pròxima als seus companys de generació «neonoucentistes», fins al punt que ell fou el nou secretari general de l'IEC immediatament després de la defenestració de Xènius. Políticament, tot i el seu ascendent aristocràtic, s'afilià a Acció Catalana. Morí immediatament després del final de la guerra civil.

Un tercer nom és el de Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970). Prestigiós medievalista, especialitzat en el període carolingi (i, doncs, en els orígens històrics de Catalunya), la seva trajectòria professional tingué dues parts ben diferenciades, delimitades per l'esclat de la guerra civil del 1936-39.²⁰ Durant l'etapa de preguerra va estar estretament vinculat a l'IEC, institució per a la qual inicià l'aplec i edició dels documents carolingis referits a Catalunya, la *Catalunya*

16. Vegeu l'apartat que li vaig dedicar a *Història i reconstrucció nacional...*

17. En el volum I hi ha una extensa semblança redactada per Albert Balcells, que també fou publicada separatament, en opuscle, el 2001.

18. La nova edició compta amb un orientador pròleg de Maria Teresa Ferrer i Mallol.

19. Gràcies al treball realitzat a casa seva en ocasió de l'elaboració de la història de l'IEC, vaig poder redactar una veu sobre ell per al *Diccionari d'historiografia catalana*. Més recentment, A. BALCELLS li dedicà una extensa semblança: *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou. Semblança biogràfica*, Barcelona, IEC, 2003.

20. F. VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*, Lleida, Pagès Editors, 1996.

carolíngia, que fou l'obra de la seva vida i que constitueix encara avui un dels projectes historigraficodocumentals més importants dels que duu a terme l'Institut. Així mateix fou, junt amb el seu amic F. Valls i Taberner, un dels redactors de l'informe contra E. d'Ors que justificà la seva destitució, el 1920. Durant la segona etapa de la seva trajectòria professional, iniciada a mitjan anys quaranta, continuà amb la seva obra magna i realitzà tot un seguit de síntesis (als anys cinquanta i seixanta) referides al període anterior a l'any 1000 que obligaren a un replantejament radical del període, fins aleshores molt desconegut.

Metodològicament no hi va haver, al llarg de la seva dilatada trajectòria professional, una ruptura amb els pressupòsits de preguerra, per bé que sí que hi hagué un nou enfocament de la seva feina com a historiador, que es traduí en una alta valoració dels treballs de síntesi i en la necessitat d'aprofundir la seva reflexió historiogràfica. Políticament, es formà en les files de la Lliga, fou un membre fundador d'Acció Catalana (1922) i, durant el període republicà, retornà a la Lliga. Exiliat del 1936, donà suport inicial al franquisme, però, desencisat per la dictadura, es convertí en un dels principals valedors d'una restauració monàrquica democràtica i respectuosa amb la reivindicació catalana.

Un quart nom és del de Ferran Valls Taberner (1888-1942), medievalista i estudiós de la història jurídica catalana, que fou responsable de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1929-1936).²¹ Deixeble de Rubió i company d'Abadal, per les raons abans apuntades, cal situar-lo també entre els membres de la «segona generació» de l'Institut. Membre de l'alta burgesia i dirigent de la Lliga, la seva trajectòria política es va moure en el si del catalanisme conservador fins a l'esclat de la guerra, que el va dur no tan sols a donar un suport inicial al franquisme (com van fer la majoria de dirigents de la Lliga), sinó a abjurar del seu passat catalanista i a considerar tota l'obra institucionalitzadora del segle xx com una via errònia. Tanmateix, no sembla que aquest canvi d'ordre polític tingués una traducció clara, d'ordre metodològic, en l'àmbit historiogràfic. La seva proposta historiogràfica, d'arrel noucentista, se situa plenament en l'àmbit de l'anàlisi juridicoinstitucionalista dominant en el període de preguerra. Tant Valls com Abadal són potser els més fidels a un rerefons noucentista pel fet que no es van adscriure al corrent que esdevindrà hegemònic als anys trenta, el dels republicans d'esquerra, que imposaren, com veurem, modificacions substantives als pressupòsits dels seus predecessors.

Finalment només caldria esmentar dos noms més. Un, el de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982), fill d'A. Rubió i Lluch i gran continuador de la línia de recerca paterna sobre la història de la literatura catalana. En una dimensió, però, que inscrivía la història literària dins d'una perspectiva nova «d'història cultural» que tenia molt present el desenvolupament general de la societat en què aquesta cultura es gestava (una orientació historiogràfica que prengué força especialment en l'etapa de postguerra). L'altre nom és el de Ferran Soldevila (1894-1971), que analitzarem més detalladament en el pròxim apartat. Deixeble de Rubió i Lluch, jove secretari-

21. Recentemnt ha aparegut la monografia de J. M. MAS SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner. Jurista, historiador i polític*, Barcelona, Ed. Proa, 2003.

redactor de l'IEC, coredactor junt amb Valls i Taberner d'una *Història de Catalunya. Curs superior* (1922-23), amic d'Abadal i de Jordi Rubió, de tots els esmentats fins ara és el més clar exponent del bloc d'historiadors i intel·lectuals republicans que passem a considerar tot seguit.

3. Els historiadors republicans catalanistes i d'esquerres

3.1. *Un nou equip intel·lectual*

De la mateixa manera que la institucionalització cultural mancomunària del començament del segle xx suposà la consolidació d'un equip intel·lectual (els noucentistes) que fou el que va menar tot el procés, la nova institucionalització de la Generalitat republicana dels anys trenta també comportà l'articulació d'un equip intel·lectual propi, amb un seguit de característiques compartides i ben diferenciat dels objectius dels seus predecessors. Com havia passat durant l'experiència mancomunada, fou la participació en les instàncies de poder allò que va permetre la cristallització d'un grup i que li va conferir la seva condició de col·lectiu hegemònic. Els anomenem historiadors republicans d'esquerra no tant per l'afinitat personal manifestada envers aquesta posició «esquerrana» per part de cadascun dels seus membres (que varia molt en cada cas), com pel fet que llur actuació va tenir lloc en uns moments històrics marcats per una hegemonia social de les idees d'esquerra. Els partits dominants del republicanisme arreu dels territoris catalans eren d'aquesta tendència i foren ells que promogueren el procés d'institucionalització del nou règim (sovint amb el suport directe o indirecte d'altres grups d'explícita filiació socialista o anarcosindicalista). Un procés que va tenir com a eixos principals la catalanització de masses, la implantació d'uns ideals democràtics radicals (amb molts rampells socialitzants) i la laïcització. No ha de sobtar, doncs, que adoptessin un horitzó historiogràfic nou. Trencaren amb tota concepció elitista i advocaren en favor de l'educació massiva (combinaren l'alta investigació i la divulgació generalitzada); parlaren de sobirans, però no com a encarnació d'un ideal monàrquic, sinó en la seva qualitat de caps visibles d'un poble, d'una nació; valoraren els elements democràtics de la història autòctona no com a nostàlgia romàntica, sinó com a projecció en el passat dels seus ideals immediats; i defensaren aferrissadament la necessitat que els historiadors i els intel·lectuals en general es comprometessin amb el seu poble. I aquest horitzó historiogràfic renovat anà acompanyat també de noves vies d'interpretació, de nous plantejaments.

3.2. *Els membres del grup*

Entre els noms més rellevants del «nucli central» principatí (bàsicament vinculats a partits com Acció Catalana i Esquerra Republicana de Catalunya) es podrien incloure Ferran Soldevi-

la, Antoni Rovira i Virgili, Lluís Nicolau d'Olwer, Josep M. Batista i Roca, Jordi Rubió i Balaguer, Manuel Reventós, Carles Pi Sunyer, Carles Rahola, Rafael Tasis o, fins i tot, Pere Bosch Gimpera (que, tot i que provenia d'una òrbita afí a la Lliga, se'n desvinculà arran de la constitució de la Generalitat republicana). Tots ells i d'altres feien part d'un moviment més ampli que no es limitava només a l'estricta Principat (on, gràcies a l'autonomia, podia disposar d'un tramut institucional propi), sinó que s'estenia arreu dels territoris catalans. ¿On cal situar, si no, els noms de Gabriel Alomar, Pere Oliver, Joan Hernández Mora o Elvir Sans, els integrants de grups com el Partit Republicà Federal de Mallorca i de les entitats culturals com l'Associació per la Cultura de Mallorca (que impulsà un avantprojecte d'estatut d'autonomia), pel que fa a l'àmbit illenc? ¿O els representants del puixant valencianisme polític de l'època, que s'arribà a organitzar en grups com Esquerra Valenciana o el Partit Valencianista d'Esquerra i que, culturalment, fou capaç d'aprovar les «Normes de Castelló» (1932) —que suposaven el reconeixement de la normativa lingüística fabriana— i de generar publicacions com *El Camí* (1932-1934) o *La República de les Lletres* (1934-1936) i entitats com la renovada Agrupació Valencianista Escolar (1931-1936), l'Acció d'Art (1933-1936) o l'Institut d'Estudis Valencians (1937)? Cal tenir ben present, també, que al País Valencià, a mitjan anys trenta, s'havia configurat tota una generació d'intel·lectuals sorgits de la Universitat republicana, molts d'ells promotors de la revista *Acció Cultural Valenciana* (1930), on ja despuntaven els noms de Manuel Sanchis Guarnier, Antoni Igual i Emili Gómez Nadal. La reivindicació autonomista que tots plegats (republicans del País Valencià, de les Illes i del Principat) defensaven era un altre dels trets comuns destacats del grup, la qual cosa implicava l'existència d'un major grau de consciència unitària, encara que la petició d'autonomia no era referida al conjunt de la nació, sinó només reservada per a cadascun dels territoris inclosos a dins de l'estat espanyol.

3.3. *Nous plantejaments, nous àmbits d'investigació*

L'horitzó historiogràfic del grup responia, com ja s'ha dit, a una concepció progressista de la història, a una catalanitat profunda i a una pruija d'escrupolositat científica. Això els va dur a assumir nous plantejaments i a abordar nous àmbits d'investigació. Nicolau d'Olwer va assenyalar que el grup va voler completar les direccions dels seus mestres, als quals retreia d'haver-se dedicat de manera gairebé exclusiva a la història política i haver negligit, sobretot, els temps moderns.²² Així, el període modern fou un dels centres d'interès de la recerca que durant els anys trenta va dur a terme una altra de les seves figures capdavanteres, Ferran Soldevila, i col·lectivament manifestaren també un primer interès per la història contemporània que els convertí en els pioners del conreu de la disciplina. Entre les mostres més reeixides, cal esmentar el lli-

22. L. NICOLAU, «Els llibres. Recerques i comentaris», *Mirador*, núm. 51, gener 1930, p. 4.

bre de Manuel Reventós, *Els moviments socials a la Barcelona del s. XIX* (1926), alguns treballs de Pere Coromines (com *Interpretació del vuit-cents català*, del 1933) o de Carles Rahola (*Estudis napoleònics*, 1938) i la monografia del ja esmentat Soldevila *Història de la proclamació de la República a Catalunya* (apareguda a la *Revista de Catalunya* del maig de 1931). L'obertura de nous àmbits d'estudi no va quedar restringida a l'anàlisi d'èpoques històriques poc treballades, sinó que afectà també el conreu de noves disciplines que aleshores encara no havien arribat a entrar en relació continuada amb la recerca històrica o que tot just començaven a configurar-se. Així, encara que abundessin els economistes doblats d'historiadors, com M. Reventós o P. Coromines, a penes començaven a aparèixer treballs que tractessin la dimensió històrica de l'economia i viceversa. Al marge de les anàlisis dels investigadors influïts pel marxisme (corrent que tot just aleshores, als anys trenta, va prendre volada), ben poques eren les obres que abordaven una anàlisi històrica des d'una clau econòmica, entre les quals destaca *L'aptitud econòmica de Catalunya* (2 vols., 1927-1929), de Carles Pi Sunyer. Al marge de l'economia, ja despuntaven en aquells moments d'altres disciplines que també havien de tenir en un futur pròxim una influència molt gran en l'àmbit històric pròpiament dit. És el cas dels estudis demogràfics i estadístics, que després dels treballs pioners de Josep M. Tallada —autor de *Demografia de Catalunya* (1918) i afí a la Lliga— i de M. Escuder Bartolí, ja comptaven amb una primeríssima figura: Josep Antoni Vandellós i Solà, a qui es pot englobar dins l'equip intel·lectual republicà i que fou l'autor de dues obres fonamentals del pensament demogràfic de l'època: *Catalunya, poble decadent* (1935) i *La immigració a Catalunya* (1935). Vandellós també va ser el promotor, a Barcelona, de l'Institut d'Investigacions Econòmiques (1930) i l'organitzador del Servei Central d'Estadística de la Generalitat (1934-1936), puntals bàsics en el procés d'institucionalització d'aquestes matèries; un procés que, cal dir, a València encara es desvetllà un xic més d'hora gràcies a la creació del Centre d'Estudis Econòmics Valencians (1929), impulsat per Romà Perpinyà Grau. Un altre àmbit especialment conreat aleshores foren els estudis antropològics i etnogràfics, on destacà la figura de Josep M. Batista i Roca. Un esment especial mereix el notable grau de desenvolupament que havien assolit aleshores els estudis geogràfics, en bona part gràcies als treballs de Pau Vila, *alma mater* de la divisió comarcal i destacat impulsor de la creació, el 1935, de la Societat Catalana de Geografia adscrita a l'Institut d'Estudis Catalans. Un darrer element cal tenir ben present: la nova condició de la dona (que aleshores reclamà la seva igualtat legal), ja que influí en la mateixa recerca històrica, com ho evidencia la conferència de F. Soldevila *Les dones en la nostra història* (1936), on responsabilitzà els mateixos historiadors de la flagrant manca de biografies de personalitats femenines rellevants.

3.4. Més noms significatius

Sens dubte l'exponent més important del grup fou Ferran Soldevila, que amb la seva *Història de Catalunya* (editada en 1.ª ed. el 1934-35 i en una 2.ª ed. el 1962-63) arribà a redactar una

síntesi que no tan sols responia a la visió del corrent historiogràfic a què pertanyia, sinó que esdevingué la síntesi de tota una època, fins al punt d'esdevenir la concreció i el símbol de la represa nacional catalana experimentada durant tot el primer terç del segle xx.²³ La fama de la síntesi soldeviliana no tan sols arribà a eclipsar les històries de Catalunya anteriors, sinó també «amagà» moltes de les aportacions que aquest historiador féu en d'altres àmbits. En primer lloc, en la seva mateixa especialitat, la història medieval.²⁴ En aquest sentit cal recordar els múltiples estudis que va fer sobre els dos grans sobirans del segle XIII, Jaume I i Pere el Gran, que havien de culminar en sengles monografies exhaustives que no arribà a finalitzar. Caldria incloure també en aquest mateix àmbit, l'edició i anotació històrica de *Les quatre grans cròniques* medievals catalanes, que fou la culminació d'un treball de tota la seva vida. Pel que fa a la història moderna i contemporània, féu també aportacions de gran transcendència, com ja s'ha dit. I encara caldria fer esment de la seva gran síntesi sobre el passat hispànic, la *Història d'Espanya*, i la direcció de dues obres col·lectives que ell dirigí, la *Història dels catalans* i *Un segle de vida catalana*, per tal de tenir una idea aproximada del volum i la qualitat de la seva producció, que el converteix en una figura clau (jo diria que «central») de la historiografia catalana del segle xx.²⁵

Un altre nom de primeríssim ordre és el d'Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), que inicià el 1922 la publicació (molt abans que el mateix Soldevila) de la seva visió sintètica i global de tot el passat català: la *Història Nacional de Catalunya*, que quedà però interrompuda el 1938, en el volum VII (i l'obra n'havia de tenir tretze, de volums). La iniciativa de Rovira influí molt damunt Soldevila (més del que ell mateix reconeixia), ja que li féu veure la «viabilitat» i «utilitat» d'un projecte d'aquestes característiques, que Soldevila veia fàcilment «millorable» per la seva condició d'historiador «professional» i pel seu coneixement directe de les fonts documentals (recordem que Soldevila era arxiver i que abans del 1933 havia publicat nombroses monografies, estudis i recensions, moltes de les quals a la *Revista de Catalunya* que Rovira fundà). Rovira encarna, doncs, la figura del «pioner» que no arribà a veure culminada la seva obra, però el seu treball possibilità anar més enllà del que ell havia pogut anar. Val a dir que malgrat certes crítiques que li han retret el fet de no ésser un «professional de la història» (destacà sobretot com a periodista i polític),²⁶ a Rovira no se li pot regatejar la seva condició de clàssic de la historiografia contemporània ni de brillant historiògraf (en aquest darrer sentit, llegiu la presenta-

23. Vaig fer-ne una biografia intel·lectual a E. PUJOL, *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Catarroja-Barcelona, Ed. Afers, 1995.

24. Vegeu el meu article «Ferran Soldevila, figure de proue du médiévisme catalan contemporain», *Grands médiévistes du XXème siècle*, Ed. Brepols, (en premsa).

25. Sobre el lloc que ocupa en el panorama historiogràfic català del segle xx, he redactat recentment «Ferran Soldevila, figura central del cànon historiogràfic català contemporani», *Pensament i filosofia a Catalunya*, vol. III, Barcelona INHECA-Societat Catalana de Filosofia (en premsa).

26. Sobre la importància de Rovira com a teoritzador polític, és a punt d'aparèixer la tesi de X. FERRÉ, *Configuració de la ideologia nacional de Rovira i Virgili (1900-1923)*.

ció del volum primer de la seva obra i ben segur que us sorprendrà agradabilíssimament, per la solidesa i profunditat de la seva reflexió).

Uns noms més, per acabar. Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961), Josep M. Batista i Roca (1895-1979) i Pere Bosch Gimpera (1891-1974) són uns exponents emblemàtics dels historiadors que hagueren d'emprendre la via de l'exili i que no retornaren mai més a Catalunya.²⁷ No en va l'exili motivat pel resultat de la guerra civil afecta, sobretot, per raons polítiques òbvies, el col·lectiu d'historiadors republicans. L'obra que tots tres autors esmentats realitzaren fora del país ens és encara avui molt desconeguda (com ho és, de desconeguda, la de tants altres historiadors que hagueren de marxar), per més que sabem que fou molt meritòria. En el cas de Nicolau, la seva fama com a figura pública durant el període republicà (ministre, diputat, director del Banc d'Espanya) ha «amagat» durant molt de temps la seva brillant trajectòria com a erudit i com a historiador (iniciada ja, a Catalunya mateix, durant el primer terç del segle xx). Encara més oculta és l'aportació historiogràfica de J. M. Batista i Roca, que durant l'etapa de preguerra es donà a conèixer com a antropòleg, però que un cop a l'exili fou professor d'història a la Universitat de Cambridge, quan aquest centre es revelà, als anys quaranta i cinquanta, com un dels nuclis més brillants de la puixant historiografia britànica de l'època. De Pere Bosch Gimpera, per valorar la seva gran aportació durant l'etapa d'exili, només cal assenyalar que el seu mestratge fou decisiu en el desenvolupament de la prehistòria i l'arqueologia de molts països de l'Amèrica Llatina.²⁸

3.5. *Colofó: Els altres corrents i l'actitud hostil de la historiografia nacionalista espanyola dominant*

En parlar del període hegemònic del moviment noucentista, ja s'ha advertit que en aquella època «no tot fou noucentisme» i s'han esmentat els principals corrents del moment. Aquesta mateixa lògica és la que imperà durant l'etapa republicana, en el benentès que la posició hegemònica l'ocuparen els historiadors republicans d'esquerra.²⁹ Es pot dir que el canvi principal fou en la correlació de forces més que no pas en l'aparició de corrents nous. A grans trets, es mantingueren encara historiadors ancorats en la vella erudició arreu dels territoris catalans. Així mateix, els historiadors noucentistes vinculats amb els sectors més conservadors (Puig i Cadafalch, Joan Estelrich, Ramon d'Abadal i Calderó, F. Valls i Taberner...) mantingueren un important prestigi social (fins a l'esclat de la guerra, quan molts hagueren de marxar), per bé que

27. Un primer balanç sobre la qüestió és l'apartat «La historiografia d'exili», d'*Història i reconstrucció...*

28. En absència d'un estudi monogràfic global sobre Bosch, és de gran interès la *Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*, a cura de F. Garcia, J. M. Fullola i F. Vilanova, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002.

29. Una panoràmica general, a *Història i reconstrucció nacional...*

adoptaren una actitud molt reticent a participar en les iniciatives promogudes per les noves autoritats. Cal distingir també tot un nucli intel·lectual i polític que, per convicció catalanista (sense sentir-se, però, identificats amb una posició esquerrana), admeteren el règim republicà i donaren suport actiu a la Generalitat (criticant-ne, lògicament, l'acció de govern), àdhuc en els moments més difícils de la guerra. En aquest conjunt (no gaire homogeni) s'hi poden incloure personalitats rellevants com Alexandre Galí o, fins i tot grups com Unió Democràtica de Catalunya (on hi havia un Miquel Coll i Alentorn i un Maurici Serrahima).

Junt amb la posició hegemònica dels republicans, l'altra gran novetat de període fou l'auge que adquiriren els idearis propis del moviment obrer: el marxisme i l'anarcosindicalisme. Sobretot el primer, que fins aleshores no havia tingut gaire incidència social i que prengué gran volada en la seva formulació leninista. Les aportacions teòriques més importants, originals, i de major incidència en l'àmbit historiogràfic, foren les de Joaquim Maurin, Andreu Nin, Joan Comorera i Emili Gómez Nadal.

No es pot cloure aquesta xerrada sense fer una brevíssima referència a l'actitud reticent que envers la historiografia catalana en bloc féu la historiografia espanyola dominant durant tot el primer terç del segle. L'acusació que els historiadors catalans falsejaven la història (perquè gairebé totes les escoles fins ara considerades impugnaven la visió uniformista, centralista i de matriu castellanista que assumí com a pròpia de la historiografia espanyola del moment) fou una acusació que es repetí una i altra vegada al llarg del primer terç del segle xx. Una actitud bel·ligerant, doncs, que no es donà només durant la llarga etapa franquista, sinó que tenia les seves arrels en les formulacions fetes per la famosa «generació del 98». Una visió de la història que, per damunt de corrents i modes, encara es manté com a base interpretativa de la «història oficial» de l'estat espanyol.